

Alev ÖNDER*

“KUŞLAR YASINA GİDER” ROMANINDA POSTMODERNİZMLE GELENEĞİN BULUŞMASI

Öz: Hasan Ali Toptaş, kendine has kurgu yöntemleri ile Türk edebiyatında sağlam bir yer edinmiş yenilikçi bir yazardır. Dil ustası olarak kabul edilen yazar, postmodern anlatım tekniklerini kullanırken gelenekten de beslenip eserlerini zenginleştirir. Yazarın son romanı Kuşlar Yasına Gider, hem Doğulu hem de Batılı unsurların iç içe yer aldığı çokkatmanlı bir anlatıdır. Bu çalışmada Kuşlar Yasına Gider romanında postmodern teknikler ve özellikler tespit edildikten sonra metnin gelenekle ilişkisi sorgulanmaktadır. Çalışmada şu soruların yanıtları aranmaktadır: Türkülerin bu metindeki işlevi ve metne etkisi nedir? Türkülerin metnin anlam evrenine ve yapısına katkısı nedir? Türküler yazarın postmodern anlatı yapısına nasıl bir katkı sağlar? Romanda hem yazar anlatıcının benlik arayışı hem de toplumsal kimlik üzerinde etkili olan türkülere yer verilmesinin amacı sorgulanır. Baba- oğul ilişkisini anlatan romanda türküler karakterlerin iç dünyasına ışık tutar. Makalemizde türkülerin bireysel bellek ve toplumsal bellek inşasındaki rolleri yazar anlatıcının bakış açısı ile sorgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kuşlar Yasına Gider, Postmodernizm, Gelenek, Türkü.

MEETING OF POSTMODERNISM AND TRADITION IN THE NOVEL ‘BIRDS FLY TOWARDS YOUR MOURNING’

Abstract: Hasan Ali Toptaş is a modernist writer who secured a place in Turkish literature with his unique fictitious methods. The writer, who is considered to use the language skillfully, enriches his works not only by utilizing postmodern expressing techniques but also by benefitting from tradition. The last novel of the writer ‘Birds Fly towards Your Mourning’ is a multifaceted story where Eastern and Western components have been incorporated. In this work, postmodern techniques and features in the novel are initially identified, and then the relationship between the text and the tradition is analyzed. Those questions were searched: What is the function of the ballads in this text and their effects on the text? What is the contribution of the ballads to the meaning and the structure of the text? How do the ballads contribute to the writer’s postmodern narrative structure? Both the writer’s search for identity and the reason why the ballads which are influential on social identity are included. The ballads shed light on the characters’ inner world in the novel which analyze the father-son relationship. The roles of the ballads on the individual and social memory construction are examined from the perspective of the writer.

Keywords: Birds Fly towards Your Mourning, Postmodernism, Tradition, Ballad.

Giriş

Hasan Ali Toptaş kendine özgü kurgu dünyası ile modern Türk edebiyatında saygın bir yer edinmiş önemli bir yazardır. Eserlerinde dış dünyadan ziyade kişilerin iç dünyasının zenginliğini, karmaşıklığını, derinliğini yansıtan Toptaş, yalnızlığı ve kimlik arayışını kendine has bir üslupla dile getirir. *“Toptaş’ın kurmaca dünyası teknik özellikler bakımından Batı’dan içerik bakımından ise Doğu’dan beslenerek zenginleşir (Türker, 2009: 11). Klasik romanın olay örgüsünün kaybolduğu, kişilerin bilinçaltının yansıtıldığı, duyuların iç içe geçtiği betimlemelerde imgesel bir anlatımın tercih edildiği çok katmanlı kurmaca dünyası hem geleneksel unsurlar hem de postmodern tekniklerle inşa edilir. Yıldız Ecevit, Hasan Ali Toptaş’ı “Postmodern bir Modernist” olarak tanımlar ve “çoğulcu estetiğin yüksek edebiyat ucunda” yer alan metinler yazdığını belirtir. Bu eserler “postmodernist biçim özellikleriyle dokunmuş metinlerin modernist bir filtreden geçirilmiş soyut birer sanat ürünü”dür.(Ecevit, 2012: 1*

Postmodern edebiyatın temel özellikleri arasında metnin kendisini merkeze alma eğilimi dikkat çeker. *“Toptaş’ın dediği gibi bu edebiyatta gerçek kahraman her zaman için romanın kendisidir (Ecevit, 2012:184). Söylemin kendisinin postmodern eserlerde yazınsal bir imgeye dönüşümü söz konusudur. Toptaş’ın eserleri dili araç değil amaç olarak gören bir yazarın kaleminin ürünüdür. Toptaş’ın eserlerinde üst kurmaca şekillenirken yazar, metin ve okurun eş zamanlı rol üstlendiği bir üçgen ortaya çıkar. Yazınsal metinde birbiri ile iletişim halinde olan bu parçalar metne devingenlik kazandırırken, anlam katmanlarında da çoğulluk/çok seslilik için büyük önem taşır. Toptaş’ın son romanı “Kuşlar Yasına Gider” baba-oğul ilişkisini anlatırken metnin kendi oluşum serüveni de üstkurmaca ile yansıtılır. Roman, yazar anlatıcının iç sesleriyle başlar:*

“İçimdeki ses uzaklara çekilmişti. Aylarca tek satır yazamadım bu yüzden, masada öylece oturdum durdum. Ne halt edeceğimi bilemedim daha doğrusu. Sonra, sesim uzaklardan bana bakıyormuş da hareketlerimden oluşan basit bir dille onu geri çağırıyormuşum gibi, lacivert gövdeli kalemi çıkardım kutusundan; kapağını açtım, yavaş yavaş mürekkep çektim ve haznesi tamamen doldu mu diye kaldırıp baktım “ (Toptaş, 2016: 7).

Romanda babasının protez bacağındaki sorunlar nedeni ile Denizli-Ankara arasında sıkça yolculuk yapmak zorunda kalan yazar anlatıcının iç dünyası yansıtılır. Babasının hastalığı boyunca ona “merhamet” duygusu ile yaklaşan anlatıcı için yol onun kendi iç gerçekliğini keşfetmesini sağlayan önemli bir metafora dönüşür. Hem bir metnin oluşum serüveni hem de baba oğulun kendi ilişkilerini irdeleme serüveni eş zamanlı anlatılır. Romanda otobiyografik unsurlar dikkat çeker. Hasan Ali Toptaş’ın çocukluğu Denizli’nin Çal ilçesinin Baklan kasabasında geçer. Babası uzun yol şoförü olan Toptaş, onun sık sık uzaklara gidip eve seyrek geldiğini röportajlarında dile getirir. Sonsuzluğa Nokta kitabında da belirtildiği gibi “baba” figürü, bir minibüs satın alır. Kuşlar Yasına Gider romanında anlatıcı *“O yıllarda burnumuzun ucunda gezinen bir mazot kokusuyla babam, kulağımızda çınlayan uzak bir motor sesiydi” (Toptaş, 2016: 32) der. Geçirdiği trafik kazası yüzünden proteze mahkûm olan Aziz Bey’e sadece oğlu değil kasabadaki tüm akrabaları da*

şefkatle yaklaşır. Romanın sonunda Aziz Bey’in vefat haberinden sonra anlatıcının *“eve gelir gelmez salonun köşesindeki masaya geçip oturdum ben ve defterin üstünde duran lacivert kalemi elime aldım. Hazinesinin boş olduğunu biliyordum tabii, doldurmak için soluma dönüp raftaki mürekkep şişesine uzandım”* (Toptaş, 2016: 248) diyerek romanın başına dönmesi dikkat çeken bir kurgu özelliğidir. Dairesel bir döngünün ön planda olduğu romanda varoluşsal bir çizgide ilerleme söz konusudur. Yaşam-ölüm döngüsü ile yazma edimi iç içe sunulmaktadır. Babası ile ilişkilerini çocukluk yıllarına dönerek sorgulayan yazar anlatıcı, kendi benliğine iç yolculuk gerçekleştirir. “Zaman”ın Toptaş’ın metinlerinde *“toprak/dağ/göl/kasaba/şehir/yol” a dönüşümü, uzamla bütünleşmesi, somutlaşması* (Ecevit, 2012: 197) Kuşlar Yasına Gider adlı romanda da gerçek nesnelere, gerçek mekânların dokusuna sinmesi ile gerçekleşir. Yazar anlatıcının Eryaman’da yaşadığı mekândan baba evinin bulunduğu kasabaya kadar geçtiği tüm evler, yollar, köyler adeta bireysel tarihini yansıtan çocukluk albümüne dönüşür. Polatlı, Sivrihisar, Gümü, Afyon, Kızılcaşöğüt öznel boyutta algılandığı için kimliği olan mekânlara dönüşür. Gerçekliğe imgeleme ulaşma söz konusu olduğundan mekânlar nesnelere bağlamdan kopmaktadır.

Postmodern eserlerde sıkça karşımıza çıkan “yolculuk” motifinin yanı sıra “belirsizlik” “tekrarlar” ve “tezat unsurların yoğunluğu” da eserin öne çıkan diğer unsurlarıdır. Hasan Ali Toptaş: *“Ben oldum olası kesin olan şeylerden ürkmüşümdür. Kesin olan şey benim gözümde ölüdür çünkü beyaz da siyah da bu anlamda ölüdür. Ama grideki beyaz canlıdır. Hayata dair saklı tatların her zaman gri alanlarda ele geçirilip yitirildiğine, acıların her zaman oralarda doğup büyüdüğüne inanıyorum. Grinin arka sokaklarında gezinmeyi seviyorum”* (Ecevit, 2012: 176) der. Romanda yazar anlatıcının gördüğü “beyaz gömleklili” küçük çocuğun kim olduğu sorusu roman boyunca gizemini korur. Anlatıcının küçük yaşta kaybettiği kardeşi Suat’ı anımsatan çocuğun kimi zaman yazarın kendi çocukluğunu da çağrıştırmaya söz konusudur. Hasan Ali Toptaş, *“geleneksel anlamda roman kişinin olmadığı, roman kişilerinin birbirine geçtiği bir dönüşümler zinciri ile kurgulanmış”* metinler yazar (Ecevit, 2012: 183).

Küçük çocuk görüntüsü romanda sıkça tekrar edilirken beyaz renge yapılan vurgu da dikkat çeker. Saflık, masumiyet çağrışımları ile yüklü rengin çocukla özdeşleşmesi önemlidir. Yazar anlatıcının romanda sigara yakıp Beşparmak Dağına hüznle baktığı bir anda o çocuğun görüntüsü ile kendi çocukluk yıllarının duruşu, bakışı, tavrı arasında ilişki kurulur. *“Tıpkı onun gibi sırtımı kasabaya, yüzümü dağlara döndüğümü fark ettim”* (Toptaş, 2016: 168) ifadesi özdeşlik düşündürür. Annesinin rüyasında da “beyaz gömleklili, mum benizli çocuğa” işaret edilmesi romanda bu konunun “hayal-gerçek” çatışması yaratmasını destekler. Roman boyunca beyaz gömleklili çocuk sıkça görünüp kaybolur (Toptaş, 2016: 228) Yazar anlatıcının babasının gömüldüğü gün de aynı çocuk yeniden ortaya çıkıp gömleğinin ağartması ile mezarlıkta sanki babası için namaz kılıyor gibi görünür ve kaybolur (Toptaş, 2016: 245). Okuyucuda uyanan merakın giderilmemesi metnin açık uçlu olması, yazar anlatıcının bilinçli olarak kurguladığı boşlukların işlevi düşünüldüğünde anlamlı hale gelmektedir.

Romanda yazar anlatıcının babasının yüzünde oluşan çukur sıkça tekrarlanan bir başka unsurdur. “Yanağı çukurlaştı yine. Neye benzediği kestirilemeyen küçük bir gölge bu çukurun içinde birkaç kere titredi (Toptaş, 2016:144). tasviri Aziz Bey, tekerlekli sandalyeden sokağa uzun uzun bakarken de yinelenir: “Bakarken yanağı çukurlaştı yine, neye benzediği kestirilemeyen küçük bir gölge kanat çırpıncasına, birkaç kere titredi çukurun içinde” (Toptaş, 2016: 180). Babasının öldüğü gün de yanağında aynı çukur oluşur, bir sinek orada kanat çırpır, o titreşimden sonra babası vefat eder, sinek de uçup o çukurdan uzaklaşır. Mezarı çağrıştıran bu küçük çukurun romanda sıkça yinelenmesi varoluşsal kaygıları merkeze alarak sorgulayan anlatıda derinlik sağlamaktadır.

Yazar anlatıcının baba evinde merdivenin dibine dikilmiş erik ve asmaya “direnc” anlamı yükleyerek imgeye dönüştürmesi ve sıkça tekrar etmesi metinde dikkat çekmektedir. İnsanlar tek sıra halinde yürümek zorunda kalsa da babası o dalların kesilmesine razı olmaz. Romanda “keselim bu erikle asmayı” diyen herkese Aziz: “hayır, kesilir mi hiç, onların kimseye zararı yok” diye karşı çıkar (Toptaş, 2016: 124). Onuncu bölümün sonunda asma ve erik dalının kesildiği an’ın tasviri imgesel dokunun analizini sağlar: “Ben böyle boğazıma tıkanan kocaman bir yumrukla orada otururken ilkin asma kesildi. Iplere ve çivilere tutunarak çatıya doğru tırmandığı için, kesilir kesilmez devrilmedi tabii, azıcık gevşedi sadece. (...) Gövdesinde testere çalıştıkça sarsıldı erik, yaprak yaprak sarsıldı, sarsıldı, sarsıldı, yanının üstüne küt diye devrildi aniden. Erik değil de babam devrilmiş gibi oldu o sırada, canım acıdı” (Toptaş, 2016: 210). Romanda gücünü tekrarlardan ve imgesel söyleyişten alan şiirsel anlatım, Toptaş’ın dil ustalığının kanıtıdır.

Kuşlar Yasına Gider romanında tezat ifadelerin de yinelenmesi metne devingenlik kazandırır. En belirgin tezatlık, şehir insanı ile kasaba insanının farklılığıdır. İnsan toplulukları kıyaslanırken şehrin hoyratlığının insanlarına da yansıdığı vurgulanır. Aziz’in evinin önüne tekerlekli sandalye için hep beraber rampa yapmaya çalışan kalabalık ile Ankara’da mahsur kalan arabaya da buzda ayağı kayıp düşen insana da ilgisizce bakıp giden duyarsız kalabalık arasındaki zıtlığın altı çizilir. Yazar anlatıcı, Ankara’da babasının kanını donduran “duygusuzluk/duyarsızlık” tablosunu tasvir ederken mekân adlarına da anlam yükler:

“Tabelasında EKMEK TEKNESİ yazan dönercinin önünde camları buzlu, tepesi karlı bir araba çukurdan çıkamaz. Romanda “babamın akli arabada kalmıştı, birkaç adımda bir arkasına dönüp can çekişen bir insana bakar gibi kederli gözlerle bakıyor, her defasında da kendi kendine, burası dağ başı mı yahu” diye mırıldanıyordu” (Toptaş, 2016: 14).

Aziz, oğluna araba ile Gömü’den geçerken vites düşürmesini orada yavaşlamasını sıkça hatırlatır. Karakışta mahsur kalan arabalara, yolculara yardım eden, kamyonculara, yolculara battaniye, yiyecek, çay getiren Gömü ahalisini anlatırken hıçkıra hıçkıra ağlar (Toptaş, 2016: 81). Baba figürünün “O insanların yüzleri var ya yüzleri, dağıttıkları çaydan daha sıcaktı” (Toptaş, 2016: 82) sözü kasaba insanının duygusallığı ile şehrin soğuk yüzünü kendilerine maske edinmiş “modern insan” mekanikliğini kıyaslaması bakımından önemlidir.

“Kuşlar Yasına Gider” romanında metinlerarasılık, çoksesliliği sağlamakla birlikte anlatımı zenginleştirir. Romanda “*Dostoyevski Amcamı, şu kanlı baltayı nereye koymuştum yahu, polis kapıya dayanmadan bulup yok etmeliyim diye telaşa düşürecek yahut Cervantes Dedemi gülmekten yerlere yatıracak bir anlayış*” (Toptaş, 2016: 140) tan söz eden anlatıcı hayranlık duyduğu büyük yazarları anar. Yazar anlatıcının roman boyunca Ankara’da İmge kitabevine gidip ısrarla sorduğu kitap Laurence Sterne’ün Tristram Shandy’sinin üçüncü baskısıdır. Bu metin “*yaratıcılık serüveninin tüm coşku ve sıkıntularına okurun sonuna dek ortak edildiği bir anlatıdır. (...) Her şeyden önce sözcüklerle nesnelere ilişkisini, giderek sözcüklerle fikirlerin, duyguların ve yaşamın ilişkisini araştıran bir metindir*” (Parla, 2013: 145). Romanın başkişisi Walter Shandy kendini sözcüklerin çağrışımlarına çok kaptırmıştır. Dış dünya, dış gerçeklik ile bağı kesilmeye başlamıştır. Kuşlar Yasına Gider adlı metinde de yazar anlatıcı için gerçekliğin tül perde ardından yansıma biçimleri, sözcüklerin çağrışım alanları oldukça önemlidir. Sesler görüntü ile görüntüler dokunuşla iç içedir. Yazar anlatıcının kendi eserlerine referansları da dikkat çeken bir başka husustur. Romanda yazar anlatıcıya “*Noktanın Sonsuzluğu*” diye bir romanın var ya hani, vaktiyle, onu biraz okumaya çalışmıştım ben” (Toptaş, 2016: 146) diyen babası Toptaş’ın metinlerinin otobiyografik yönünü de tartışmaya açar. Baba figürü, kendisinin Bedran diye bir muavini yanında çalıştırmadığını belirttiikten sonra “*Bedran diye ad mı olurmuş yahu*” (Toptaş, 2016: 146) tepkisiyle Toptaş’ın roman kahramanının adını sorgular. Yazar, metin mozaiki oluştururken dairesel anlatı tarzının ve baba figürünün ön planda olduğu Sonsuzluğa Nokta’ya sıkça yer verir. “Yalnızlıklar” kitabında babalara dair yazılmış olan şu dizeler romanda hatırlatılır: “Kimi zaman iç kanamalı bir şilep gibi/rakıya demirlerler yüreklerini” (Toptaş, 2016: 142). Romanda geçen “*babalar alınlarımıza yazılmış yalnızlıklardır*” dedi bir ses çitirtilerin arasından; “*bu cümle senin kitaplarından birinde yer alıyor, öyle değil mi?*” (Toptaş, 2016: 194) sorusunun kaynağının belirsizliği, hem dış gerçeklik-kurmaca ilişkisinin irdelenmesini hem de Hasan Ali Toptaş’ın okurlarına bu metnin uyanık zihinle okunması gerektiği mesajını oyunsu bir edayla iletmesini sağlar.

Hasan Ali Toptaş, bireyin karmaşık gerçekliğine odaklanan, bireyin varoluşsal sorunlarını eserlerin odağına alarak yazan bir kurgu ustasıdır. “*Belki asıl yazılması gereken de, köy ya da kent değil, şu hikâyeye ya da öteki değil, olaylar ve düşünceler değil, insanın kim olduğu, nasıl o olduğu, neden o olduğu ve ne olacağıdır. İnsanın sonsuz olabirlikler içindeki sınırı ve sınırsızlığıdır. Benim için bunun ötesinde her şey bir fon, bir öge... Bir tür malzeme*” (Ecevit, 2012:201) diye belirten yazar, dışsal gerçekliği içsel olana atıflar yaparak dile getirmektedir.

İnsanın ruh haritasını çıkarırken sadece güne ve geleceğe bakmanın yetersiz olduğu bilinmektedir. Geçmiş, kurucu öge olarak hem bireysel hem de toplumsal belleğe şekil vermektedir. Hasan Ali Toptaş, eserlerinde dünün, günün ve geleceğin sürekliliğindeki sonsuzluğun insanın iç evreninde yansımalarını irdeler. Kuşlar Yasına Gider romanında “belli aralıklarla cami etrafında dem çeken” kumrular, “*O derin ve yitik sesleriyle hem kendi içlerini hem de gökyüzünü uyuyorlardı sanki. Ya da zamanın orasına burasına, sestem*

çiviler çakıyorlardı” (Toptaş, 2016: 150) diyen anlatıcı zamana “iz” bırakmayı başaran geçmiş zaman tanık(lık)larını düşündürür.

Hasan Ali Toptaş, postmodern teknikleri kullanarak yazdığı kitaplarında zengin bir kaynak olarak gördüğü ve değer verdiği halk kültürü öğelerine sıkça yer verir. Geleneksel unsurlar toplumsal belleği hem var eden hem de onun sayesinde varlığını sürdüren, bireyleri birarada tutan değerlerdir. Şahin’in de belirttiği gibi Toptaş, halk hikâyeleri, masallar, efsanelerden sıkça faydalanır. Halk kültürü ürünleri onun kurmaca dünyasında büyümlü gerçekliğin kaynağıdır (Şahin, 2003: 40). Çağrışım ve sezgilere dayalı bir anlatımı tercih eden Toptaş’ın anlatı dizgesi masal diline yaklaşan bir söylemle kurgulanır. Halk kültürü ürünlerinin zenginliği ve derinliği yazarın gerçeküstü imgelerle dokuduğu metinlerinin özgünlüğüne büyük katkı sağlar.

Romanda Geleneğin İzleri

Toplumsal yaşamda süreklilik duygusuna işaret eden gelenek; sosyal, kültürel, dini boyutları ile hem psikolojik hem de sosyolojik unsurları içeren önemli bir kavramdır. “*Kültürün kendini koruma refleksi ve varlığını sürekli bir yenileşme bilinciyle “hâl”de devam ettirmesidir*” (Ayvazoğlu, 1995: 11). Hasan Ali Toptaş, hem bireysel bellek hem de toplumsal belleğin zenginliğini ve derinliğini irdeleyen eserlerinde bu bilince sahip çıkar. “*Sanayileşmenin ve modernleşmenin hızlı temposu insanların geçmişin yavaş ritimlerine, sürekliliğe, toplumsal kaynaşmışlığa ve geleneğe duydukları özlemin*” (Svetlana, 2009:45) farkında olan yazarın bu duyarlılığı eserlerine yansır. Hasan Ali Toptaş, geçmişten gelip kendi toprağına kök salmış kültürel unsurları yeni anlatım teknikleri ile buluşturarak geleneği eserlerine taşır. “*Geçmişin sonsuzluk duygusunu “bugün/şimdi” içinde yakalama, geleneği “şimdi” olanda hissedebilmesi*” (Eliot, 1982: 38-39) yazarın eserlerinde geleneğin önemli bir kaynak olmasında etkilidir.

Kuşlar Yasına Gider romanında halk edebiyatının ve halkbiliminin konuları arasında yer alan unsurlar yazar tarafından anlatı örgüsünün içine başarıyla yerleştirilerek kullanılır. Kasabanın gündelik hayatı tasvir edilirken “şimdi”de/bugünde yaşatılan gerçeklik kimi zaman halk hikâyeleri, efsaneleri, masalları kimi zaman da inanışlar, örf ve adetler ile yansıtılır. Romanda dikkatimizi çeken bir “halk söylencesi” sözlü anlatı geleneğinin gücünü hatırlatır. Romanda “Canavar Hasan”ın etrafında kurgulanan anlatı, halkın kendine has mitleştirme serüvenini ortaya koyar. Yazar anlatıcının kendi dedesinin yaşamını yansıtan (Toptaş, 2016: 30) söylemeye göre, Tata Osmanların Hasan, savaşta esir düşüp zor günler geçirdikten sonra perişan halde döndükten sonra Beşparmak Dağı’nın tepesine çıkıp yaralı kurt gibi acı acı ulumaya başlar. Kasabalılar Tata Osmanların Hasan’ını bırakıp ona “Canavar Hasan” demeye başlamışlar. Toplumsal bilinçaltının zenginliğini, halkın kendi zihninde metin kurgulama sürecindeki yaratıcılığı roman boyunca irdeleyen anlatıcıya göre mekânlar geçmişin en önemli elçileridir. Mekâna sinen geçmiş zaman ruhunu tahlil eden yazar anlatıcı, “Nefisi” diye bir mekândan söz ederken yine söylencelerden yola çıkar. Babası Aziz’in hasta yatağında sayıklayıp hatırladığı Mehmet Amca’nın kaybolma öyküsü de toplumsal bilinçaltında yerini almıştır. Otuz otuz beş yıl kadar önce dağlarda kaybolan “Mehmet Amca’yı” ararken meşalelerle yola düşen halk, İrikapılı ve

Nefisi’yi karış karış gezerek arar. Yazar anlatıcının bu tasvirinde yanan meşalelerin okur zihnindeki görüntüsü ile anlatımın masalsı söyleyişi arasındaki uyum dikkat çekicidir. “*Hani zamanın behrinde dervişlerin yahut ulu kişilerin içine girip de kırk gün kırk gece dışarı çıkmadıkları, dağın böğründeki o Nefisini*” (Toptaş, 2016: 197) diyen yazar anlatıcı sözlü anlatı geleneğinin kalıcılığının yanı sıra gücünü “belirsizlik”ten alan anlatılarına da dikkat çeker.

Postmodernizmde “*seçmeci ve elemeci bir yaklaşım olmadığından*” edebiyat eserlerine geleneğe ait unsurlar yoğun bir şekilde girmeye başlamıştır. “*Din, tasavvuf, masal, cin, efsane, büyü*” (Çetin, 2012: 45) gibi her tür malzemenin kullanımı söz konusudur. Halk kültüründe önemli bir yeri olan “rüya” motifinin de romanda sıkça karşımıza çıkması metnin imge dokusunun renkliliği ve zenginliğini destekler. Yazar anlatıcının Kızı Ayperî’nin rüyası, babasının yazma ediminde yaşadığı sıkıntılı ve boğucu günlerin işareti olarak yorumlanır. Rüyada baba-kız bir defterin içinde yürürler, üstlerine aniden kocaman bir kalem düşer. Tutup defterin yüzüne bir daire çizdiklerini anlatan Ayperî, “*Boşluk çizdik, sonra o defterin dışına çıktık*” der (Toptaş, 2016: 42). Bu rüya, romanın dairesel yapısını, başı ile sonu arasında oluşan döngüyü ifade etmektedir. Ayrıca romanda yazar tarafından bilinçli bırakılan boşluklar da okur tarafından doldurulmak üzere bekletildiğinden rüya, anlatım tekniklerinin ipuçlarını da ortaya koyar. Romanda rüya motifinin bir başka dikkat çektiği husus da “ölüm” teması ile ilişkisidir. Aziz’in sağlığı kötüye gittikçe akrabalarına “ayan olan” durumlar ortaya çıkar. Bunun en belirgin örneği, Aziz’in ölümüne yaklaştığı şeklinde yorumlanan rüyayı gören Bekir’in hissettiği kötü ruh halidir (Toptaş, 2016: 157). Yazar anlatıcının bağda babasını kucaklayıp taşırken düşme tehlikesi geçirdiği anda aniden ter içinde uyandığı kâbus gibi bir rüya da “ölümüne direnme” anlamı ile dikkat çekicidir. “*Ter içindeydim gözlerimi açtığımda*” diyen yazar anlatıcı “*kollarımda hala babamın ağırlığı vardı*” (Toptaş, 2016: 216) cümlesi ile rüyanın etki gücünü vurgular. Ölümün habercisi olarak yorumlanan kötücül rüyalarla eş zamanlı olarak romanda tasvir edilen “uğursuz hayvanlar” da toplumsal inanışları yansıtmaları bakımından dikkat çeker. Yazar anlatıcının annesi, “duguk kuşu”nu uğursuz kuş olarak görerek “gidip kovalayın şu laneti” diye bağırır. Kadının tir tir titreyen hırçın sesle bağırmasına neden olan kuşun sesi hem çok yakındaymış hem de çok uzaktaymış gibi gelir. “*Ötmedi de yaralı bir hayvan can havliyle bağırdı sanki*” (Toptaş, 2016: 207) diyen yazar anlatıcı ve kardeşi ellerine değnek alıp uğursuz kuşu aramaya başlar. Annesi “*evimizin etrafında gece gece ötmesin bu lanet duguk*” (Toptaş, 2016: 207) derken yuvasından fırlamış koca koca gözleri ile dikkat çeker. Köklü geleneğin parçası olan inanışların bireyin gündelik yaşamındaki yansımaları yazar tarafından ustalıklı romana dâhil edilmektedir. Eğitimli oğulların annelerinin batıl inancı karşısında önce duraksamaları fakat daha sonra annelerinin sağlığının bozulması korkusu ile “kötücül hayvan” ile mücadele etmeleri sinematografik öğelerle yansıtılır. Okur adeta ağaçların arasında kendisi de o “duguk kuşu”nu aramaya başlar. Bu bakımdan yazarın çizdiği tabloda pek çok ayrıntıyı ustaca kullanması söz konusudur.

Romanda Türkünün Önemi ve İşlevi

“Ezgi ve sözün birlikte hayat verdiği türküler, milletimizin tarih içindeki duygularını yüklediği bir arşiv niteliğindedir. Milletimizin nabzı türkülerde atar. Aşkı, acıyı, ayrılığı, gurbeti, sılayı nasıl algılamamız gerektiğini bize türküler öğretir” (Kurnaz, 2010: 27-28). Toplumsal belleğin en değerli unsurları arasında yer alan türküler zamanın sürekliliğinin ve sonsuzluğunun göstergesidir. Türküler, kültürel tarihe ayna tutarken önemli bir ilham kaynağı olarak sanat dünyasında kalıcı bir yer edinmiştir. “Kültürel bellek mekânı” olan türküler, her yakıldığı ve yankılandığı yeri içtenlik mekânına dönüştürerek dilimizi, kültürümüzü ve ontolojik olarak varlık alanlarımızı genişletir (Şahin, 2013: 111). Kuşlar Yasına Gider romanında da türküler hem yazar anlatıcının ilham kaynağı hem de “bellek mekânı” olarak önemli işleve sahiptir.

Hasan Ali Toptaş, “Anadolu’nun romanını yazmak isteyenler ona mutlaka türkülerden gitmelidir” (Tanpınar, 1996: 155) sözüne kulak vererek taşrayı türkülerin diliyle tasvir eder. Birbirleriyle çok konuşmasalar da “bakışlarıyla birbirlerine sarılan” baba-oğulun ilişkisi romanda kederli bir türküyü dönüştürür. Aziz Bey’in ölüme adım adım yaklaştığını bilen yazar anlatıcı babasının hastalığına derman bulunamadığı anlarda türkülere sığınır, çünkü türküler; yalnızlığın, ölüm karşısında çaresizliğin, baba sevgisinin, merhametin, iyiliğin sözcüsüdür. Ardahan türküsünü romanına ad olarak seçen yazarın şu sözleri onun türkülere verdiği değerın samimi ifadesidir:

“Türkülerin milyonlarca editörü var. 300 yıl önce söylenen bir türkü, milyonlarca insan tarafından düzeltiliyor. Türkülerdeki inceliklere bayılırım. Sözün nasıl gezdirileceğini, nasıl eksiltileceğini, meramın nasıl askıya alınacağını ve buna benzer birçok şeyi bulabiliriz onlarda. Türküler sözlü kültürümüzün derin gülleridir bana göre, yazarların, şairlerin arada bir onları koklamasında fayda vardır” (Oskay, 2016: 4).

Kuşlar Yasına Gider romanının başkişisi konumundaki yazar anlatıcı türkü güllerini koklayarak yolculuklara çıkar. Romanda adeta türkü formunda ilerleyen hüznü bir anlatım söz konusudur. Sahici bir duygusallığın oluşmasında, okurun o yolculuklarda adeta arka koltuğa yerleşip yazar anlatıcıya eşlik etmesinde türkülerin büyük rolü vardır. “Yazmak beste yapmak gibidir. Harfler birer sesi temsil ediyor” (Oskay, 2016, s.4) diyen yazar, sesleri düzenlerken çok titiz davranır. Türkülerin hem müzikal boyutuna hem de edebi boyutuna dikkat eden yazar anlatı örgüsüne canlılık kazandırmayı başarır.

“Bu Dağlar Kömürdür” türküsünde geçen “Kuşlar Yasına Gider” ifadesinin romana ad olarak seçilmesi ve romana “Bu yol Pasin’e gider/Döner tersine gider” dizeleriyle giriş yapılması okura türkülerin romanını, türkü tadında bir romanı okuyacağını bildirir. Adım adım ölüme yaklaşan babaya “merhamet” duyan bir ailenin yaşadıklarını evin yazar olduğunun gözünden anlatan romanda türkülerle ağlayıp türkülerle gülünen samimi bir atmosfer oluşturulur.

Hasan Ali Toptaş’a göre “Bulduk Usta, Muharrem Ertaş, Hacı Taşan, Neşet Ertaş, Seyit Çevik... Muharrem Ertaş’ı, Neşet Ertaş’ı bilmeden; Kazancı Bedih’i, Hisarlı Ahmet’i, Zaralı İnce Halil’i bilmeden Türkiye’yi anlayamayız. (...)

Bunları bilirsek bu toprakların ruhunu daha iyi anlarız” (Oskay, 2016: 5). Romanda dördüncü bölümde yazar anlatıcı babasını Ankara’da özel bir hastanenin ortopedi bölümüne getirmek üzere yola çıktığında dinlediği türküler onun ruh halini değiştirir:

“Seyit Çevik’ten “Avluda bağlıdır yiğidin atı” türküsünü dinliyordum. Kemandaki tavrından ve genizden geliyormuş gibi görünen o şişkin avurtlu, esmer sesinden ötürü seviyordum Seyit Çevik’i. Hiç kuşkusuz, Bulduk Usta’nın, Muharrem Ertaş’ın, Çekiç Ali’nin ve Hacı Taşan’ın genişlettiği topraklardan çeşitli rüzgârlar getirdiği ve bu rüzgârları sesinin avlusunda gezdirdiği için de seviyordum. Bu yüzden kimi vakit onu dinlerken, bu ustaların seslerini de işitiyormuşum gibi geliyordu bana ve böylece, gönlümün dağlarına soylu bir geleneğin şavkı vuruyordu” (Toptaş, 2016: 72).

Yazar anlatıcı kasabaya doğru yolculuklarında “sütkırı bir at” ile sıkça karşılaşır. Yolda dinlediği türkülerde de “at” figürüne vurgu yapılması önemlidir. *“Asfaltın kenarından koşan, sütkırı bir atla karşılaştım. Az önce dinlediğim türkünün içindeki avludan çıkıp gelmişti sanki” (Toptaş, 2016: 72)* diye düşünen yazar anlatıcı atın gerçekliğini roman boyunca sorgular. Atın gövdesinden buharlar saçarak koşması, göğün derinliklerine gömülecekmiş gibi şahlanıp aniden kaybolması, rüzgârda uçuşan geniş bir tül gibi dalgalanıp durması şiirsel bir dille tasvir edilir. *Tabiat o an yeşil sarsıntılar eşliğinde onu doğurdu adeta” (Toptaş, 2016: 118)* örneğinde görüldüğü gibi şiirsel cümleler masalsı bir atmosfer inşasında büyük rol oynar. “Ak köpükler içinde kişneye kişneye koşan” atın hareketleri tasvir edilirken gerçeküstü tabloda edebiyat, müzik ve resim iç içedir. *“Çekiç misali inip kalkan atın başı yeryüzünü dövüyormuş gibi oluyordu” (Toptaş, 2016: 178)* diyen yazar anlatıcı *“hiç hız kesmeden at içimde koşmaya devam ediyordu”* cümlesi ile romanda imge dokusunun varoluşsal çizgide örüldüğünü ortaya koyar. Sesler ve görüntüler bireyin varoluşsal sorularıyla eş zamanlı ve anlamsal bakımdan uyumludur. Yaşam ve ölüm kavramlarının sorgulandığı bu bölümde roman kişileri görünüp kaybolan atın “ecel atı” olup olmadığını araştırır. Eyüp Amca’nın *“seni takip eden o at, ecel atıdır” (Toptaş, 2016: 108)* diyerek yazar anlatıcıya atın mutlaka birini almaya gittiğini söylemesinden kısa süre sonra İzzet Dayı ceviz ağacından düşüp aniden ölür.

Kır atı görmeye ve ölüm temalı türküler dinlemeye devam eden yazar anlatıcı beşinci bölümde Türk tarihinde ünlü bir destana konu olan Saka hükümdarı Alp Er Tunga’yı ve onun ölümüne dair yazılan saguyu anımsar. *“Isparta’da üniversitede Gülfem Yenge’nin Tonga adlı doktorunun adını okurken “Doktor Tonga adı bir an Alp Er Tunga diye yankılandı zihnimde” (Toptaş, 2016: 90)* der. Bu hatırlamanın geçtiği bölümde hasta babasına iyi bir doktor arayan yazar anlatıcı yaşam-ölüm sorgulamasını sürdürür. Bu ruh hali ile arabaya bindiğinde Zaralı Halil’in, Hacı Taşan’ın, Fatma Türkan Yamacı’nın, Hisarlı Ahmet’in, Nezahat Bayram’ın ve Talip Özkan’ın söylediği türküler *“hatıralarının kıyısına köşesine çarparak, kulaklarında ve ruhunda yankılanır.”* Yazar anlatıcı, Sivrihisar’dan Afyon istikametine dönüp de Aşağıkepen Köyü’ne yaklaştığında, insanın içini yakıp kavuran bir sesle İnce Halil, *“İtikadın Tam Tut”* adlı türküyü söylemeye başlar. Türkünün *“İnsan dediğin bir tek yapraktır” (Toptaş, 2016: 91)* dizesiyle başlayan ikinci kitasına geldiğinde

yolun solundaki kavakların hışırdadığını söylemesi dikkat çeken bir ayrıntıdır. Romanda kurgulanan sahici atmosfere katkı sağlayan türkülerin “yalnızlık” temasına vurgusu da oldukça önemlidir.

Yazar anlatıcının arabada dinlediği türkülerin söz ve ezgisi ile onun kendi iç dünyası arasında bir ilişki söz konusudur. Altıncı Bölümde babasına tekerlekli sandalye götürürken yazar anlatıcının ruh hali ile türküler arasındaki bağlantı dikkat çekicidir: *“Artık ne vakit canı istese evden çıkabilir (...) bütün bunlar onun moralini hiç umulmadık bir şekilde, birdenbire yükseltebilir, diyordum. Ben böyle dedikçe, Hacı Taşan’dan dinlediğim türküler de büsbütün berraklaşıyordu sanki ve arabanın içi ıslıl ıslıl aydınlanıyordu. Bu aydınlıkla birlikte ben de o sırada ruhumda tatlı bir hafiflik hissediyordum. (...) Köroğlu Beli’ne doğru tırmanmaya başladığımda artık Hacı Taşan yorulmuş, bağlamasını Dinek Dağı’na yaslayıp hayalimde Yirik Yaşar’ın meyhanesine gitmiş, sırayı da “Şu karşıki dağda kar var duman yok/Benim sevdiğimde din var iman yok”u söyleyen Fatma Türkan Yamacı’ya bırakmıştı (Toptaş, 2016: 117). Babasının dışarı çıkıp insanlarla kaynaşmasını sağlayacak tekerlekli sandalyesinin bu yolculukta taşınması umut ışığının bir sembolüdür. Yazar anlatıcının yalnızlığına eşlik ederek ona yol arkadaşı olan türkülerin “iyileştirici” rolü bu bölümde ön plana çıkmaktadır.*

Yedinci bölümde yazar anlatıcı, Denizli devlet hastanesindeki randevuya gitmek için babasını almak üzere yola çıkar. Afyon’a kadar “Yağar Yağmur”dan başlayarak hiç ara vermeden döne döne Talip Özkan’ın albümlerini dinlediğini belirtir. Üstadın sesinin ve bağlamasının kendi ruhunun dağlarında, ovalarında ve koyaklarında saatlerce yankılanıp durduğunu dile getirmesi dış gerçeklik ile iç gerçeklik bağlantısını sorgulamamızı sağlar. Şoför koltuğunda dinlediği türküler onun geçtiği köylere ve kasabalara bakışını da etkilemektedir. Mekânın duyularla kavranabilen somut, reel hallerinden uzaklaşma söz konusudur. Milli kimliği belirleyen ve sürdüren ortak kabuller ve ortak değerler sözlü kültür içinde türkülerle var olmaktadır. Yazar anlatıcı türkülerin kendi ruh haline etkisini şu sözlerle dile getirir:

“Afyon’dan sonra, Arguvan türkülerini dinledim bir müddet; dinlerken de direksiyonun başından kalkıp ıslıl ıslıl parlayan ay ışığında تنها köyleri gezer gibi oldum adeta, eline yedi bayram kına yakmayan suna boylu gelinlerin oturduğu avlu kuytularından geçer, sadeliğin ve kadirbilirliğin yaylalarında soluklanır, yazıdan yabandan menevşe devşirir, deryalara denizlere göllere dalıp çıkar ve geceleyin, baş perdeden çalınan bağlama sesleri eşliğinde yıldızlara bakar gibi oldum” (Toptaş, 2016: 128).

Sandıklı’yı geride bırakıp yoluna devam ederken Zaralı Halil’i dinlemeye başlar. “Fırsat elde iken sarmadık yâri/beni öldürmeli dövmeli değil” dizelerine kulak verdiği anda vitesi beşe atması ve birazcık hızlandığını söylemesi türkünün onun ruh haline etkisinin yoğunluğunu ifade eder. O anda kır at da yolun kenarında aniden görünür. Türkülerde varlık-yokluk, doğum-ölüm zıtlığının odakta yer alması önemli bir husustur. Romanın anlam katmanlarına derinlik kazandırır.

Dokuzuncu bölümden itibaren romanda belirtilen türkülerin ve türkücülerin sayısının arttığı görülür. Yazar anlatıcı, babasını Pamukkale Üniversitesi Araştırma Hastanesine götürmek üzere yol çıktığında Sivrihisar Kavşağı'na geldiği anda dikkatini tazelemek için, “her zamanki gibi yine türkü dinlemeye” başlar, ama bazılarını birazcık duyar, bazılarını da hiç duymaz. Bir ara “Buradan bir atlı geçti/Yarama bastı geçti” diyen Bekçi Bakır'ı duyar. Bir ara Erkan Oğur'u, bir ara “Ben bir Yakup idim kendi halimde” diyen Kazancı Bedih'i, bir ara da “Seher vakti bülbül ağlar ekseri/Bülbülün gözyaşı deler mermeri” diyen Seha Okuş'un sesini duyar. Maymun Dağı'nın eteğindeki Çardak'a yaklaştığında da, “çok uzaklardan geliyormuş gibi şöyle hafifçe, “Cahildim dünyanın rengine kandım” diyen Neşet Ertaş'ın taşkınlığını ölçüsünde, ölçüsünü taşkınlığında bulan o güzel sesi” kulağına çalınır (Toptaş, 2016: 177).

Yazar anlatıcı, sadece arabası ile yolculukta dinlediği türkülerden söz etmez. Denizli'de araştırma hastanesinin bahçesinde türkü söyleyip eğlenen adamları tasvir ederken halkın acılarına katlanmasında ezgilerin adeta ilaç işlevi gördüğüne işaret eder. Hayal gücünü büyük ustalıkla kullanan anlatıcı, karpuz dilimini ağzının hizasında mikrofon gibi tutan irikiyim bir erkeğin “Havada turna sesi gelir kanadı kırma” türküsüne kulak verir. “*Sesini girtlağının neresinde ne vakit gezdireceğini çok iyi biliyordu bu adam. Zaten sesini uçan halıya dönüştürüp üstüne oturmuş da şehrin başucundan yükselen dağların tepesinde, omuzlarıyla bulutları yara yara geziniyormuş gibiydi artık, yüzünde öylesine hoş bir ifade vardı.*” (Toptaş, 2016: 189) diyen yazar anlatıcının ifadelerindeki şiirsellik ön plandadır. Toptaş'a göre “*metinlerin derinliklerinde şiir her daim vardır. Şiir, anlatı sanatının çekirdeğidir bir bakıma*” (Korat: 2007, 2). Türkü söyleyen kişinin reel zaman ve uzamdan ayrılıp masalsı bir yolculuğa çıktığını düşünen anlatıcının tasvirlerinde şiirsellik yoğundur.

Türkülerin romanda geriye dönüşleri sağlayan birer vasıta olmaları dikkat çekmektedir. Anlatıcının çocukluk yıllarına dönmesini sağlayan türküler onun babası ile yaptığı yolculukları hatırlatır. Babasının minibüsünde yolcuların minibüse değil de “toz bulutlarına binmiş gibi oldukları yollarda” giderken dinlediği türkülerin o yıllarda da anlatıcının zihninde ve duygu dünyasında önemli bir yer edindiği anlaşılmaktadır. Omuzlarda taşınan küçük teyplerden birini torpido gözüne yerleştiren babası ile türkü dinlediği o özel anları adeta yeniden yaşar. Talip Özkan'ı çok beğendiğini vurgulayan yazar anlatıcı romanda kardeşine şu soruyu sorar: “*Denizli'de Talip Özkan için yapılmış herhangi bir şey var mı? (..) Herhangi bir yere raptedilmiş bir plaket, bir levha, bir tabela yahut onun hatirasını yaşatacak, bunlara benzer başka bir şey işte?*” (Toptaş, 2016: 190) Kardeşi de “bildiğim kadarıyla yok” dediğinde kahırlı bir sesle “boş ver, sormam bile yanılttı” cevabını vermesi türkücülere sergilenen vefasızlık karşısında duyduğu üzüntüyü ifade eder. Kazak Abdal'ın dergâhını göstererek çökmek üzere olan duvarlar ve çatı nedeniyle oranın harabeye dönüşmesi karşısında ilgisiz davrananların türkücülere nasıl sahip çıkacağı sorusuna cevap arar. Abdal geleneğine önem veren yazar, Neşet Ertaş başta olmak üzere bozlakları ile meşhur sanatçıların Anadolu tarihine katkısının önemli olduğunun altını çizer. Abdallık geleneği “iyilik, maddi değerlerden uzak olma, yardımseverlik, tevazu” kavramları ile anıldığından

romanın kendisi de Anadolu türküsü formunda akmayı sürdürür. On birinci bölümde yazar anlatıcı Abdallık geleneğinin önemli isimlerinden Hacı Taşan’ı dinlerken insanın ciğerine işleyen parıltılı sese işaret eder. *“Aşağıdan gelir gelinin göçü/ Gelin mi ettiler canımın içini”* türküsünü dinler. Onun ardından Okan Murat Öztürk *“Dereler Buz Bağladı/Avcılar İz Bağladı/ Beni bir gelin vurdu/Yaramı kız bağladı”* yı; Enver Demirbağ ise *“Yüksek minarede kandiller yanar”* türküsünü okur. *“Böylece ben türkülerin içinde ilerledim saatlerce, türkülerini tırmanıp türkülerden indim, türkülerden geçtim, türkülerde mola verip türkülerden hareket ettim ve nihayet ikinci vakti Nida Ateş “Gece rüyada sohbetin/Gündüz dillerde dillerde”yi söylerken Kaklık Kavşağı’na ulaştım”* (Toptaş, 2016: 212) diyen anlatıcı için türküler yolun ve yolculuğun kendisine dönüşür. Kültürel belleğin önemli parçaları olan türküler içindeki doğdukları ulusun dün de kalan değerlerini güne taşır ve geçmiş zaman elçisi rolünü üstlenir. Yazar anlatıcı coğrafyanın türküler sayesinde bir ruh kazandığına, toplumsal kimlik inşasında türkülerin önemli aktör olduğuna işaret eder.

Sonuç

Modern Türk edebiyatının dil ve kurgu ustalarından Hasan Ali Toptaş, “Kuşlar Yasına Gider” romanında baba-oğul ilişkisini hem yerel hem de evrensel çizgide bir kavramsal derinlikte anlatır. Postmodern teknikleri kullanırken bireyin iç gerçekliğinin çelişkilerini, çıkmazlarını, karmaşasını yansıtan yazar, geleneğe büyük önem verir. Kişileri kurgularken içinde yaşadıkları toplumun kimliğinin her parçası ile birlikte değerlendirir. Bu durum, yazarın taşrayı yansıtırken büyük başarı yakalamasında önemli bir faktördür. Bireysel kimlik ile toplumsal kimliği iç içe alan yazar; yalnızlığı, yazma edimini, ölümü, kimlik arayışını anlatırken hem bireysel hem de toplumsal hafızaya ışık tutma çabası içindedir.

“Kuşlar Yasına Gider” romanı yalnızlığı, yaşlılığı, ölümü, baba-oğul ilişkisini “dil büyücüsü” bir yazarın usta kalemle yansıtır. Edebiyat dünyasında baba-oğul çatışmasını işleyen çok sayıda eserden farklı olarak babasıyla hesaplaşmak yerine onu anlamaya çalışan, ona merhametle yaklaşan yazar-oğul ile karşılaşırız. Yol, onun hem babasını hem de kendisini keşfetmesini sağlayan önemli bir metafor olarak karşımıza çıkar. Yol tutkunluğu ile bilinen Aziz, şoförlük yaptığı yıllarda yolları hep iyilik ve merhamet için aşar. Bir öğrencinin okula kaydının yetişmesi, bir hastanın hastaneye yetişmesi veya bir çobana hakkının verilmesi için yollara düşen baba figürü şiirsel ifadelerle anlatılır. Tekrarlar, belirsizlikler, bilinçli boşluklar, zıtlıklar romanın uyanık bir bilinçle okunması gerektiğine işaret eder. Aziz evde tekerlekli sandalyeye mahkûm olduğunda oğlu şoför koltuğundadır. Ankara’dan baba ocağına defalarca tekrarladığı yolculuklarda dinlediği türküler dünün bilgisini bugüne taşıyan önemli değerlerdir. Hem kendi geçmişinin hem de geçtiği irili ufaklı yerleşim birimlerindeki insanların geçmişini bugüne taşıyan türküler romanın odak noktasında yer alır. Romanda zamanın durması veya akması da adeta türkü formundadır. Seçilen sözcüklerin ritmine dikkat edildiğinde yazarın edebiyat-müzik ilişkisini derin bir bakışla sorguladığı anlaşılmaktadır. Türkülerle kederlenen veya neşelenen yazar anlatıcı Anadolu’nun ücra köşelerinde sessiz sakin bir yaşam süren, özündeki iyiliği yitirmeyen, umudu her şeye rağmen koruyan toplulukları

